

Барицька О. А.,
кандидат педагогічних наук
(м.Хмельницький)

Педагогічне керівництво організацією позакласної музично-виховної роботи в контексті поліхудожнього виховання підлітків

У статті розглядаються питання, пов'язані із організацією музично-виховного процесу у позакласній роботі учнів підліткового віку. В центрі уваги – поліхудожнє виховання школярів, яке ґрунтується на полімодальності здібностей людини. Доведено, що такий комплексний вплив різних видів мистецтва, їх взаємодоповнення й взаємозбагачення сприяє розширенню й поглибленню змісту музично-виховного процесу. У статті висвітлюється сутність понять «поліхудожність», «поліхудожній підхід», «поліхудожнє виховання». Зазначено, на підставі аналізу наукових джерел, що результатом поліхудожнього виховання підлітків як особистісно зорієнтованого планомірного процесу залучення учнів до різних видів мистецтв у їх взаємодії, має стати формування інтегральних естетичних властивостей особистості, поліхудожньої свідомості та здатності до поліхудожньої діяльності, у якій виявляється комплекс набутих естетичних компетентностей, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації та художньо-естетичного самовдосконалення. Тому процес поліхудожнього виховання підлітків потребує пошуку механізмів ефективного педагогічного керівництва позакласною музично-виховною роботою. Автор статті надає окремі пропозиції щодо ефективних засад педагогічного керівництва означеним процесом: застосування прийомів художньо-педагогічної драматургії; організація позакласної роботи на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників виховного процесу; використання новітніх арт-практик та синтетичних мистецтв.

Ключові слова: музично-виховний процес, поліхудожність, поліхудожній підхід, поліхудожнє виховання, поліхудожня діяльність, поліхудожня свідомість.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Для дієвого утвердження державності України істотне значення має виховання гармонійно розвиненої і національно свідомої особистості. У цьому контексті проблема виховання особистості засобами мистецтва набуває особливої актуальності, оскільки мистецтво у духовній свідомості суспільства є вагомим засобом зв'язку людини і людства.

Значущим у сучасних умовах стає художньо-естетичне виховання підлітків, оскільки в інформаційно-культурному просторі проявляються суперечності щодо культурних цінностей, знижується рівень естетичної культури учнів, превалює поверхнєве ставлення до мистецтва. У такій ситуації здійснюється пошук форм і засобів виховання, що протидіють негативному впливу оточення на підростаючу особистість.

Значний потенціал щодо розвитку художньо-естетичної культури підлітків, їхнього ціннісного ставлення до мистецтва має поліхудожнє виховання.

Окрім багатьох шкільних предметів, музично-виховна позакласна діяльність суттєво впливає на розвиток особистості підлітка, оскільки безпосередньо звернена до його індивідуальних почуттів, асоціативного мислення, а також до його власного життєвого і мистецького досвіду.

Мистецтво дає можливість виявити індивідуальні таланти старших підлітків, а, головне, сприяє формуванню в них інтегральних естетичних властивостей.

Отже, актуальність проблеми поліхудожнього виховання учнів середніх класів у позакласній музично-виховній роботі зумовлена потребами суспільства щодо підвищення рівня художньо-естетичної вихованості старших підлітків та обмеженими можливостями загальноосвітньої школи щодо залучення їх до мистецтва; вимогами національної системи загальної середньої освіти щодо формування у свідомості учнів середніх класів цілісного художнього образу світу, діяльнісного опанування мистецтва та застарілими репродуктивними способами накопичення ними художньо-естетичних знань; необхідністю активізації поліхудожнього виховання підлітків та відсутністю відповідних виховних технологій у загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Проблема виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів була предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Так, психолого-педагогічні основи формування цілісної особистості обґрунтовано у працях Б. Ананьєва, І. Бєха, М. Боришевського, О. Леонтєва, Д. Леонтєва та інших дослідників. Теоретичні та методичні засади художньо-естетичного виховання розроблено у працях І. Зязюна, О. Комаровської, Н. Миропольської, Н. Новикової, О. Отич, О. Рудницької та інших.

У вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах розглядалися лише часткові питання поліхудожнього виховання підлітків: теорія поліхудожнього підходу до шкільної освіти (Б. Юсов), використання взаємодії мистецтв у позаурочній діяльності підлітків (Г. Шевченко), поліхудожнє виховання школярів початкової, основної і старшої школи у процесі викладання інтегрованих курсів (Л. Масол).

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у висвітленні сутності понять «поліхудожність», «поліхудожнє виховання», а також автор статті надає окремі пропозиції щодо ефективного педагогічного керівництва позакласною музично-виховною роботою, націленою на поліхудожнє виховання школярів.

Виклад основного матеріалу... Провідне місце у процесі естетичного виховання посідає мистецька освіта, адже мистецтво має специфічні та унікальні засоби впливу на людину, тому й художньо-естетичне виховання необхідно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів [7]. Проте мистецькі дисципліни у шкільних освітніх документах займають недостатньо вагоме місце, що заважає реалізації культуротворчих функцій, притаманних саме мистецтву. Великі можливості для подолання означених негативних тенденцій має поліхудожнє виховання.

Обґрунтований на початку 90-х рр. XX ст. лабораторією комплексної взаємодії мистецтв під керівництвом Б. П. Юсова поліхудожній підхід до викладання дисциплін художнього циклу важливий тим, що передбачає не автоматичне змішання мистецтв, а можливість кожного з них своєю мовою розповісти про одне й те ж явище дійсності, що розвиває вміння дітей порівнювати та зіставляти художні образи на основі вербальних і невербальних форм. Цей підхід знайшов своє відображення в програмах О. Єрмолинської, Є. Кабкової, Л. Савенкової, Т. Сухової, Г. Сергєєвої, І. Кашекової, О. Критської [4].

Педагогічну концепцію поліхудожнього виховання викладено у Рекомендаціях до розробки комплексних програм з мистецтва для шкіл та позакласних занять «Взаємодія та інтеграція мистецтв у поліхудожньому розвитку школярів» (під загальною редакцією проф. Б. Юсова, проф. Г. Шевченко). У передмові (Б. Юсов) зазначається, що поліхудожнє виховання допоможе вирішувати проблему цілісного розвитку школярів. Ідеться про «єдиний, полімодальний і всебічний розвиток свідомості і розуму дитини, де неможливо відокремити наукові факти і технічні вміння від всезагального коловороту й екологічної єдності соціального та природного середовища в глобальній перспективі розвитку сучасного людства» [2, с. 5].

Поліхудожнє виховання як цілісний інтегрований педагогічний процес містить, на думку вченого, такі взаємопов'язані компоненти:

- поліфонічну уяву;
- «живе» мистецтво;
- поліфонічну ієрархію як організацію видів проявів учнів [2].

Отже, діяльнісний аспект поліхудожнього виховання домінує над словесно-демонстраційними і лекційно-ілюстративними методами.

На нашу думку, ефективність поліхудожнього виховання школярів залежить від уміння вчителя виділяти те спільне для всіх видів мистецтв, що сприятиме їх інтеграції та взаємодії. У ролі з'єднувальної ланки для різних видів мистецтв можуть виступати компоненти художніх образів.

Розглядаючи взаємодію мистецтв як дидактичну основу художньо-творчого розвитку дітей та юнацтва, О. Єрмолинська вказує, що інтегровані форми освіти є складним і багатоструктурним педагогічним процесом, який дає змогу об'єднати зусилля різних видів мистецтва і навчальних дисциплін задля формування у дитини цілісної картини світу [3].

На уроках мистецтва ця концепція взаємодії мистецтв дає можливість:

- вирішувати питання поліхудожнього розвитку школярів;
- розширювати межі пізнання аж до розгляду на заняттях світоглядних і загальнолюдських проблем;
- формувати в учнів здатність різнобічно і варіативно розглядати, усвідомлювати й оцінювати ситуації, пропонувані під час вивчення різних навчальних дисциплін, а також явища дійсності;
- розширювати межі пошуку вирішення поставлених завдань за межі, власне, образотворчого мистецтва;
- активно включати дітей у процес творчості: вирішувати конкретні поставлені творчі завдання (у початковій школі);
- самостійно ставити перед собою і розкривати творчі завдання (середня школа), формулювати і розкривати у своїй творчості світоглядну позицію (старша школа);
- формувати цілісну художню свідомість учня, що дає йому змогу адекватно сприймати твори мистецтва, явища дійсності, формувати естетичні оцінки й уподобання;

- застосовувати знання з різних галузей наук, простежувати та обґрунтовувати логіку розкриття художнього завдання, проводити самостійні дослідження;
- розвивати художню освіту в напрямі забезпечення для кожного широких можливостей у виборі шляху до пізнання світу засобами різних видів мистецтва;
- реалізовувати бажання активного самовираження в одному або декількох видах творчості, активізувати свободу творчого прояву, інтерес і потребу спілкування з мистецтвом;
- створення особливого освітнього простору: культурного, інтелектуального, творчо активного, у центрі якого розвивається думача, мисляча особистість учня [3].

Поліхудожній підхід акцентує увагу педагогів на образній природі мистецтва. Саме цим він відрізняється від мистецтвознавчого, зверненого до розвитку практичних навичок діяльності та отримання знань про факти мистецтва минулого. Відрізняється він, також, і від так званого комплексного, міжпредметного зв'язку уроків естетичного циклу, де одне мистецтво ілюструється прикладами іншого [1, с. 11].

Сутність поліхудожності, на думку Н. Бондаревої, полягає в сприйнятті й відображенні художніх образів, у виході за межі «одного мистецтва», в умінні усвідомити й виразити дійсність, те або інше явище художніми засобами: звуком, пластикою, рухом, кольором, ритмом, словом, знаком, символом [1, с. 6].

Безумовно, такий складний процес потребує пошуків оптимальних методів і форм роботи з метою залучення школярів до цінностей світової художньої культури. Тому справедливо звучить критика, що робота в школі в напрямі поліхудожнього виховання спирається скоріше на інформаційний аналіз творів, який не забезпечує повноцінного сприйняття мистецтва і не сприяє розвитку духовної сфери молодій людині. Головна причина виникнення такої проблеми полягає в механічному поєднанні навчально-виховних компонентів, ілюстративному дублюванні під час викладання суміжних мистецтв, яке призводить лише до інформаційного, поверхневого ознайомлення з художніми творами [8].

Відповідно до власної концепції, поняття «поліхудожнє виховання» Л. Масол визначає як особистісно зорієнтоване планомірне залучення учнів до різних видів мистецтв у їх взаємодії, результатом якого є формування інтегральних естетичних властивостей особистості, поліхудожньої свідомості та здатності до поліхудожньої діяльності, у якій виявляється комплекс набутих естетичних компетентностей, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації та художньо-естетичного самовдосконалення [6, с. 184].

Поліхудожнє виховання як процес ґрунтується на полімодальності здібностей людини. Досліджуючи розвиток полімодальних здібностей дітей у структурі їх художньої діяльності, О. Комаровська підтверджує наявність такого зв'язку. Більш того, дослідниця вважає, що полімодальність є об'єктивним витоком поліхудожнього підходу. Вона тісно пов'язана з поліхудожньою освітою [5, с. 1].

Узагальнюючи визначення вищенаведених понять, можна зробити висновок, що головним для поліхудожнього виховання є формування в учнів естетичного ставлення до різних видів мистецтва у їх взаємодії, набуття базових уявлень і навичок зі сфери кожного мистецтва, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації.

Особливо гостро проблема самореалізації та самовдосконалення (усіх аспектів особистісного розвитку) постає у підлітковому віці.

Відомо, що пубертатний період – це найбільш складний та важливий етап у процесі розвитку людини та особистісного становлення. Саме тому вчитель під час планування й реалізації виховної роботи з підлітками повинен педагогічно грамотно визначати основні пріоритети роботи з дітьми; враховувати об'єктивні основи складності підліткового віку та їх психологічні особливості; здійснювати процес виховання з урахуванням даних психодіагностики; у зміст виховної роботи обов'язково включати поступову зміну ставлення дорослих до підлітків, які дорослішають, та враховувати специфічні особливості підліткового віку.

Позакласна виховна робота поряд з уроком є винятково важливою ланкою навчального процесу. Саме вона дає можливість не лише для розширення й поглиблення предметних знань, але, завдяки величезному розмаїттю позаурочних виховних методик і прийомів роботи, дозволяє здійснювати всебічний вплив на учнів. Цим обумовлюється її ефективність у процесі поліхудожнього виховання школярів.

Нами визначені наступні засади педагогічного керівництва позакласною музично-виховною роботою в контексті поліхудожнього виховання учнів середніх класів: 1) застосування прийомів художньо-педагогічної драматургії; 2) організація позакласної роботи на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників виховного процесу; 3) використання новітніх арт-практик та синтетичних мистецтв.

Застосування прийомів художньо-педагогічної драматургії дозволяє вибудувати позакласну діяльність, спрямовану на поліхудожнє виховання підлітків, в єдину сюжетну лінію, де педагог покладає на себе функції і сценариста, і режисера, і актора, залучаючи дітей до дії. У свою чергу, це допомагає

дітям легше сприймати новий матеріал, застосовувати накопичені знання і вміння. Ми проаналізували етапи позакласних занять, визначили принципи їх побудови, обумовлені правилами художньої-педагогічної драматургії.

На підставі узагальнення педагогічного досвіду запропонували варіанти художньо-педагогічної драматургії занять з інтеграцією різних видів мистецтв, що побудовані за логікою драматургії музичних форм. Головна ідея такої музично-педагогічної драматургії – утворення системних інтеграційних зв'язків між етапами і компонентами позакласного заняття, що забезпечують його цілісність, зрозуміло, з умовним, образно-символічним дотриманням композиційних особливостей обраних музичних форм.

Ефективність процесу поліхудожнього виховання у позакласній діяльності, на нашу думку, безпосередньо залежить від того, які відносини склалися між тим, хто навчає, і тим, хто навчається. Суб'єкт-суб'єктний підхід забезпечує урівноваження позиції вчителя й учня, передбачає застосування педагогом демократичного стилю управління. При цьому педагог, у більшості випадків, виконує лише роль координатора. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія – це такий характер відносин між учасниками позакласної діяльності, де учень – не просто «об'єкт», на який спрямовується інформаційний потік, а повноцінний «суб'єкт» освітнього простору – носій цілей і технологій, їх реалізатор. А педагог є координатором суб'єкт-суб'єктної діяльності, оскільки від його професійної позиції залежить реалізація суб'єктної позиції учня у позакласній навчальній діяльності.

У ході дослідження ми розглянули різні види арт-практик, з'ясували, що синкретичне поєднання їх елементів у позакласній роботі позитивно впливатиме на процес поліхудожнього виховання школярів. Окрім цього, їх використання матиме лікувальний, психогігієнічний (профілактичний) і корекційний характер.

Ми переконалися, що у процесі поліхудожнього виховання інтеграцію видів мистецтв слід базувати на ідеї поліцентричності, тобто поряд із домінуючими – музичним та візуальним мистецтвами, використовувати і синтетичні види – хореографічне, театральне, екранне мистецтво, а також мультимедійні технології.

Висновки... Наведений вище матеріал сприяє розумінню потенційних можливостей музично-виховного процесу, побудованого на дидактичній основі взаємодії мистецтв – поліхудожньому вихованні, та ефективних засад педагогічного керівництва ним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондарева Н. И. Развитие у школьников системных представлений о культуре поведения на основе полихудожественного похода: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Надежда Ивановна Бондарева. – Астрахань, 2003. – 24 с.
2. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников: рекомендации к разработке комплексных программ по искусству для школ и внешкольных занятий / под ред. Г. П. Шевченко, В. П. Юсова. – Луганск, 1990. – 180 с.
3. Ермолинская Е. А. Взаимодействие искусств как дидактическая основа художественно-творческого развития детей и юношества [Электронный ресурс] / Е. А. Ермолинская // Электронный научный журнал «Педагогика искусства». – 2006. – № 1. – Режим доступа: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/ermolinskaya_10-12-2006.htm
4. Изобразительное искусство: Интегрированная программа: 1-4 классы / Л. Г. Савенкова, Е. А. Ермолинская, Ю. Н. Протопопов. – М. : Вентана-Граф, 2006. – 80 с.
5. Комаровская О. А. К вопросу о развитии полимодальных способностей детей в структуре их художественной одаренности [Электронный ресурс] / О. А. Комаровская // Педагогика искусства. – 2013. – № 2. – Режим доступа: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-2-2013/komarovskaya_2_2013.pdf.
6. Масол Л. М. Теоретико-методологічні засади загальної мистецької освіти та поліхудожнього виховання (культурно-антропологічний підхід) / Л.М. Масол // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2009. – Вип. 30. – С. 180–188.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с
8. Эстетическое воспитание молодежи средствами искусства / под ред. В. Г. Бутенко. – М., 1991. – 242 с.

Транслітерований список літератури:

1. Bondareva N. I. Razvitie u shkol'nikov sistemny'x predstavlenij o kul'ture povedeniya na osnove polixudozhestvennogo poxoda: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. ped. nauk: spec. 13.00.01 «Obshhaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya». Astraxan', 2003, 24 p.

2. Vzaimodejstvie i integraciya iskusstv v polixudozhestvennom razvitii shkol'nikov: rekomendacii k razrabotke kompleksny'x programm po iskusstvu dlya shkol i vneshkol'ny'x zanyatij, pod red. G. P. Shevchenko, V. P. Yusova, Lugansk, 1990, 180 p.

3. Ermolinskaya E. A. Vzaimodejstvie iskusstv kak didakticheskaya osnova xudozhestvenno-tvorcheskogo razvitiya detej i yunoshestva [Elektronny'j resurs]. Elektronny'j nauchny'j zhurnal «Pedagogika iskusstva», 2006, № 1, Rezhim dostupa: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/ermolinskaya_10-12-2006.htm

4. Izobrazitel'noe iskusstvo: Integrirovannaya programma: 1-4 klassy. L. G. Savenkova, E. A. Ermolinskaya, Yu. N. Protopopov, Moskva, Ventana-Graf, 2006, 80 p.

5. Komarovskaya O. A. K voprosu o razvitii polimodal'ny'x sposobnostej detej v strukture ix xudozhestvennoj odarennosti [Elektronny'j resurs]. Pedagogika iskusstva, 2013, № 2, Rezhim dostupa: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-2-2013/komarovskaya_2_2013.pdf.

6. Masol L. M. Teoretyko-metodolohichni zasady zahalnoi mystetskoj osvity ta polikhudozhnogo vykhovannia (kulturno-antropolohichni pidkhid). Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly, 2009, Volume 30, pp.180-188.

7. Padalka G. M. Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin): monohrafiia. Kyiv, Osvita Ukrainy, 2008, 274 p.

8. Esteticheskoe vospitanie molodezhi sredstvami iskusstva. pod red. V. G. Butenko. Moskva, 1991, 242 p.

Аннотация

Педагогическое руководство организацией внеклассной музыкально-воспитательной работы в контексте полихудожественного воспитания подростков

Барицкая А. А.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с организацией музыкально-воспитательного процесса во внеклассной работе учащихся подросткового возраста. В центре внимания - полихудожественное воспитание школьников, основанное на полимодальности способностей человека. Доказывается, что такое комплексное влияние различных видов искусства, их взаимодополнение и взаимообогащение, способствует расширению и углублению содержания музыкально-воспитательного процесса. В статье освещается сущность понятий «полихудожественность», «полихудожественный подход», «полихудожественное воспитание». Указано, на основании анализа научных источников, что результатом полихудожественного воспитания подростков должно стать формирование интегральных эстетических свойств личности, полихудожественного сознания и способности к полихудожественной деятельности. Поэтому процесс полихудожественного воспитания подростков требует поиска механизмов эффективного педагогического руководства внеклассной музыкально-воспитательной работой. Автор статьи подаёт отдельные предложения относительно эффективных принципов педагогического руководства указанным процессом.

Ключевые слова: музыкально-воспитательный процесс, полихудожественность, полихудожественный подход, полихудожественное воспитание, полихудожественная деятельность, полихудожественное сознание.

Summary

Pedagogical Guidance of Organization of Extracurricular Musical-Educational Work in the Context of Poly-Artistic Education of Teenagers

Barytska O. A.

The article deals with issues related to the organization of the musical-educational process in the extracurricular work of adolescent students. In the center of attention is poly-artistic education of schoolchildren, which is based on the poly-modality of human abilities. It turns out that such a complex influence of different types of art, their complementarity and mutual enrichment, contributes to the expansion and deepening of the content of the educational process. The article covers the essence of the concepts of «artistic field», «poly-artistic approach», «poly-artistic education». It is noted, on the basis of the analysis of scientific sources, that the result of the poly-artistic education of adolescents should become the formation of integral aesthetic properties of the personality, poly-artistic consciousness and the ability to poly-artistic activity. Therefore, the process of artistic education of adolescents requires the search for mechanisms of effective pedagogical guidance for extra-curricular educational work. The author of the article provides separate proposals on the effective principles of pedagogical leadership of the mentioned process.

Key Words: music-educational process, poly-artistic state, poly-artistic approach, poly-artistic education, poly-artistic activity, poly-artistic consciousness.